

YU ISSN 0027—8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/5

БЕОГРАД
1978

НАШ ЈЕЗИК

САДРЖАЈ

Основе књижевног језика Проте Матије Ненадовића (ДУШАН ЈОВИЋ)	169—174
Творба именица суфиксима на <i>-(а)и</i> (СТЈЕПАН БАБИЋ)	175—186
О префиксоидима у српскохрватском језику (ИВАН КЛАЈН)	187—198
Семантичке разлике и употребне вредности придева <i>српски</i> и <i>србијански</i> (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	199—209
Типични случајеви колебања конгруенције у приповеткама Исака Самоковлије (ПЕТАР ЂУКАНОВИЋ)	210—215
О језику уџбеника	
Прилог разради опште концепције уџбеника (СМИЉКА ВАСИЋ)	216—224
О термиолошким задацима писаца уџбеника (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	224—225
Питања и одговори	226—228
Регистар	229—242

ТВОРБА ИМЕНИЦА СУФИКСИМА НА *-(a)и*

0.1. У овом се раду приказује творба именица суфиксима који завршавају на *-(a)и*, тј. на непостојано *a* и сугласник *и*. Таквих суфикаса има 32. То су ови суфикси (поредани уобичајеним и одостражним абecedним поретком):

<i>-(a)и</i>	<i>-ин(a)и</i>	<i>-(a)и</i>	<i>-иџан(a)и</i>
<i>-ал(a)и</i>	<i>-ишћан(a)и</i>	<i>-ич(a)и</i>	<i>-ен(a)и</i>
<i>-ан(a)и</i>	<i>-иџан(a)и</i>	<i>-ј(a)и</i>	<i>-ин(a)и</i>
<i>-ањ(a)и</i>	<i>-ј(a)и</i>	<i>-еј(a)и</i>	<i>-он(a)и</i>
<i>-ар(a)и</i>	<i>-јан(a)и</i>	<i>-ој(a)и</i>	<i>-ун(a)и</i>
<i>-чањ(a)и</i>	<i>-јар(a)и</i>	<i>-л(a)и</i>	<i>-вин(a)и</i>
<i>-еј(a)и</i>	<i>-ков(a)и</i>	<i>-ал(a)и</i>	<i>-ањ(a)и</i>
<i>-ел(a)и</i>	<i>-л(a)и</i>	<i>-ел(a)и</i>	<i>-ар(a)и</i>
<i>-ељ(a)и</i>	<i>-ој(a)и</i>	<i>-ил(a)и</i>	<i>-јар(a)и</i>
<i>-ен(a)и</i>	<i>-он(a)и</i>	<i>-ељ(a)и</i>	<i>-ер(a)и</i>
<i>-ер(a)и</i>	<i>-ор(a)и</i>	<i>-ан(a)и</i>	<i>-ор(a)и</i>
<i>-ев(a)и</i>	<i>-ов(a)и</i>	<i>-чан(a)и</i>	<i>-уш(a)и</i>
<i>-ич(a)и</i>	<i>-ишћан(a)и</i>	<i>-ишћан(a)и</i>	<i>-ев(a)и</i>
<i>-ијан(a)и</i>	<i>-ун(a)и</i>	<i>-ишћан(a)и</i>	<i>-ов(a)и</i>
<i>-иков(a)и</i>	<i>-уш(a)и</i>	<i>-јан(a)и</i>	<i>-ков(a)и</i>
<i>-ил(a)и</i>	<i>-вин(a)и</i>	<i>-ијан(a)и</i>	<i>-иков(a)и</i>

0.2. Суфикс *-аи*, тј. суфикс с постојаним *a* и сугласником *и*, комплементаран је са суфиксом *-(a)и* па ће и он бити приказан у овом раду.

0.3. Од тих суфикаса веома је плодан суфикс *-(a)и*, плодни су *-л(a)и* и *-ан(a)и*, а остали су слабо плодни или су неплодни.

Суфикси на *-(a)и* којима се творе само етници, а то су суфикси *-ањ(a)и*, *-чан(a)и*, *-ељ(a)и*, *-ишћан(a)и*, *-иџан(a)и*, *-ј(a)и*, *-јан(a)и*, *-јар(a)и*, *-он(a)и*, *-ишћан(a)и*, приказани су у посебном раду¹ па се на њих нећемо овдје више освртати.

¹ *Творба етника у дијалектима и у хрватском књижевном језику*, *Onomastica jugoslavica*, 6, Загреб, 1976, стр. 145—185.

1. Суфикс *-(a)ц*

1.0. Суфиксом *-(a)ц* именице се творе од именичких, придјевских и глаголских основа, а судјелује и у сложено-суфиксалној и префиксално-суфиксалној творби. Плодан је у творби изведеница од именичких и придјевских основа и у сложено-суфиксалној творби, а у осталим је творбама слабо плодан.

1.1. Творба од именица

1.1.1. Именице изведене суфиксом *-(a)ц* од именичких основа могу се подијелити у три групе. У прву иду деминутиви, у другу етници, а у трећу остале именице. У првој групи као основе долазе именице м. рода, а у друге двије именице свих родова и свих склонидбених типова. Прва је група неплодна, а остале су двије плодне. Прве двије обрађене су у посебним радовима² па ћемо се овдје задржати само на трећој.

1.1.2. Основе треће групе претежном већином завршавају полуотворним сугласницима, а осталима углавном кад је основа сложена.

1.1.3. Основе се каткада крате за *-иј-*: *академац*, *артиљерац*, *рафинерац*. . .

Именице типа *јуне*, *јунџа* крате основу за номинативно *-е*: *јњац*, *јњац*, *јрацац*, *иџац*, *ждрјџац*. . .

За *-љ-* крате се основе које завршавају на *-словље*: *језикословац*, *иприродословац*. . .

Каткада се у завршни сугласнички скуп умеће *а* како би се основа оспособила за суфикс *-(a)ц*: *јаињ-* > *јаињац*, *кашегр-* > *кашеграц*. . .

1.1.4. Нагласак је у претежној већини дугоузлазни на претпоследњем слогу, а само је у неких изведеница другачији: *аријац* (уз *аријац*) *јаињац*, *јањац* (уз *јањац*), *лдиорац*, *ледац*, *мјлац*, *мјешинац*, *идкровац* и *идкрџац*, *идвовац*, *идбојац*. . .

1.1.5. Значења су веома различита. Најчешће такве изведенице значе м. особу која се бави оним што је у именичкој основи или што је у вези с тиме:

артиљерац, *бакорезац*, *бродоломац*, *дуборезац*, *хонорацац*, *криво-ловац*, *љешојисац*, *мешалац*, *мишраљезац*, *нафталинац*, *падобранац*, *правојисац*, *иприродословац*, *ипшојисац*, *рафинерац*, *самосијанац*, *шексийлац*, *шерепац*, *шрамвајац*, *земљојисац*, *зракојловац*, *живојојисац*. . .

² Етници у раду наведеном у биљ. 1, а умањенице у раду *Сусиав у творби хрватских умањеница*, Slavistična revija, 1/20, Љубљана, 1972, стр. 19—28.

администрaйи́вац, докумен́тирац, феудáлац, хомосексуáлац, иле́йáлац, интелектуáлац, јубилáрац, конзерва́и́вац, конти́ненциáлац, либерáлац, неутрáлац, обавјештáјац, професиона́лац, провинцијáлац, правосла́вац, сладоку́сац. . .

за -ск-: *дина́рац, електи́ро́нац, јакоб́инац, Пиони́рац* (Пионирски град), *илебџ́ац, иосиди́гломац. . .*

1.2.3. Гласови *к, і, х* већином се замјењују са *ч, ж, ш*: *чети́вердоножац, двоножац, и́рдоножац, дво́рожац, ілу́шац, су́шац. . .*

1.2.4. Двосложне изведенице имају узлазне нагласке, и то дугоузлазни ако основа завршава полуотворним сугласником, а краткоузлазни ако завршава којим другим сугласником:

бијéлац, цијéлац, кри́вац, ма́лац, нијéмац, са́мац, сивáц, слáнац, сирáнац, шарáц, врáнац, здéнац, знáнац, жи́вац. . . , бр́зац, мла́дац, шкр́шац. . .

Осјећа се тежња да и прве имају краткоузлазни: *цр́нац, хр́дмац, илáвац и и́лáвац, и́рвац, сир́мац. . .* па се говори и *бјéлац, цјéлац, кри́вац, сирáнац, жи́вац. . .* Ријетко друге имају дугоузлазни: *слијéјац, свéијац, вјéшијац.*

Од *сирáр* изведеница је *сирáрац*.

1.2.5. Изведенице од скраћених основа имају дугоузлазни нагласак на слогу испред суфикса (примјере в. у т. 1.2.2.). Такав нагласак имају и именице изведене од глаг. придјева трпних, а и од осталих на *-и, -њ*:

дошéи́енац, гроблéнац, крижа́нац, мјешáнац, неошесáнац, незнáнац, огрйáнац, ији́јнац, иосйáнац, резáнац, рибáнац. . . црвéнац, ілинéнац, јечмéнац, једýнац, и́оједýнац, сйудéнац, свилéнац, вайнéнац, жушóкљýнац. . . , іосйи́њац, кокоши́њац. . .

1.2.6. Неке тросложне од глаголских придјева на *-ав* имају дугоузлазни на трећем слогу од краја:

бéкавац, грéкавац (и *грéкавац*), *дријéмавац, чáкавац, éкавац, хри́и́авац* (и *хри́и́авац*), *ијéкавац, и́кавац, јéкавац, ка́јкавац* (обичније *ка́јкавац*), *ши́и́и́авац, ши́о́кавац, зри́кавац* (и *зри́кавац*). . .

1.2.7. У осталих, а то је претежна већина, нагласак је као у основе:

бáлавац, блéсвац, бојáжљивац, бр́б́лавац, чýи́авац, гарéжљивац, дй́намовац, госјéи́љивац, грéновац, ірáб́љивац, хајдýковац, й́сусовац, кошй́у́њавац, кра́дљивац, крýшковац, лáскавац, лáжљивац, љéсковац, мáчковац, мáлиновац, нобеловац, ра́дићевац, и́разнóдлавац, и́ундóлавац, шу́љóдлавац, и́врдо́лавац. . .

1.2.8. Значења су таквих изведеница веома различита, али углавном конкретна, а само изнимно апстрактна.

сложеничкога типа нема. Дакако, поједине творенице могу бити проблематичне и проблем отворен за даља проучавања, али су основни критерији теоретски потпуно прихватљиви.

Кад се тако проматрају ове именице, тада се може рећи да су плоднија три типа, а остали су појединачни или само с неколико сложеница. У већини типова и у већини твореница судјелује и спојник *о*.

1.4.2. Нагласак таквих сложеница колеба се између краткоузлазнога на спојнику и дугоузлазнога на слогу испред суфикса, с превлашћу другога. Рјеђе је краткоузлазни на слогу испред суфикса.

1.4.3. Најплоднији је тип сложен по обрасцу *им. + о + њлај. + -(а)и*. Именичке су основе већином једносложне, рјеђе двосложне, а глаголске само једносложне, тако да су сложенице четверосложне или петеросложне.

Глаголске основе завршавају на *ј, л, м, н, р, в, б, ч, г, с, з, ж*, али се без посебнога проучавања не може рећи је ли то случајно остварење или одређено ограничење. У *бојомљац* *л* се замјењује са *љ*.

1.4.4. Такве сложенице означају човјека, рјеђе што друго.

Човјека означају:

бојомљац, бојомрзац, часиољубац, човјекољубац, човјекомрзац, чудоишбрац, доморобац, грводјелац, грворезац (обичније резбар), *јосиошримац, каменорезац, маслинођац, мирошвбрац, најмодџац, најмошримац, најлодџац, наредбодџац, народољубац, печашорезац, пољодјелац, послодџац, послошримац, родољубац, славољубац, словорезац, ситхошвбрац, ситхоклејац, ширајколмац, шрбухозббрац, ваширођац, виномрзац, власишорџац, власиољубац, зајмодџац, зајмошримац, женомрзац. . .*

Животиње означају *бродошдџац* (вртушица), *грвдједац, грвдморак, грвошдџац, камошдџац, зрнодједац, живдџерац. . .*

Ствари (пловила) означају: *ледолмац, минолџац, минонџац. . .*

1.4.5. Други се тип твори по обрасцу *шриг. + о + им. + -(а)и*.

Такве сложенице означају човјека:

црношрџац, добровољац, индџерац, инозџемац, кривдбожџац, кривдџерац, шразндџерац, сшардџерац, шучкошкџлац, средњошкџлац, високошкџлац. . .

По том типу творе се и сложени етници: *Бабиношљац, Црндшорак, Грубиношљац. . .*

Именице које означају животиње и биљке протумачене су као отпридјевне изведенице.

1.4.6. Трећи се тип твори по обрасцу *бр. + о + им. + -(а)и*.

Значења су таквих сложеница различита. Оне означају:

човјека: *п̄рвошкóлац, дрӯгошкóлац, п̄рећошкóлац, четв̄ршошкóлац, п̄ешошкóлац. . . , једнóбожац, једнóвјерац, п̄рећорéдац. . .*

животињу: *једнóдогац, двóдогац, п̄рдóдогац. . .*

биљку: *двóредац, четв̄ерóредац (јечам), шестóредац (кукуруз);*

ствари (возила): *двóмоп̄брац (авион), п̄роосдвинац, п̄рошóбнац (камион).*

1.4.7. Остали су типови углавном појединачни:

з+о+им.+-*(а)ц*: *исп̄двјерац;*

з+о+гл.+-*(а)ц*: *самогр̄жац;*

им.+е+гл.-*(а)ц*: *морейлóвац, очев̄дац;*

прид.+им.+-*(а)ц*: *Бд̄инголац (< Бд̄ин Дбл);*

бр.+∅+им.+-*(а)ц*: *десетшóбнац (камион);*

прил.+им.+-*(а)ц*: *многóбожац (-бó-);*

прил.+гл.+-*(а)ц*: *доброч̄йнац;*

не+гл.+им.+-*(а)ц*: *незнáбожац.*

1.5. Префиксално-суфиксална п̄ворба

1.5.1. За префиксално-суфиксалну творбу вриједи у начелу исто што је опћенито речено и за сложено-суфиксалну творбу: ако се постанак творенице може протумачити на два начина: изведеница од префигираног придјева и сложеница префиксално-суфиксалне творбе, предност је дана изведеници. Кад се тако проматрају овакве творенице, онда се може рећи да је ова творба слабо плодна.

1.5.2. Суфикс *-(а)ц* судјелује у префиксално-суфиксалној творби у типу *п̄реф.+им.+-*(а)ц**. Сугласници *к, і, х* испред *-(а)ц* замјенују се са *ч, ж, ш*. Нагласак је или краткоузлазни на посљедњем слогу префикса или дугоузлазни на слогу испред суфикса.

1.5.3. Тим начином изведено је двадесетак именица различита значења. Такве сложенице означају:

човјека: *бд̄збожац, бд̄звјерац, п̄дмораци, п̄рекдóрац, п̄рекдмораци, забрдац. . .*

животињу: *п̄дкрилац, назимац,*

ствар: *п̄дг̄рлац (јамица под грлом),*

вјетар: *п̄овјет̄арац, смбрац.*

2. Суфикс *-л(а)и*

2.1. Творба изведеница суфиксом *-л(а)и* приказана је у посебном раду.³ Овдје је потребно додати да је нагласак тих изведеница претежно краткоузлазни на трећем слогу од краја: *бичевалаи, бјелилаи, бранилаи, бугилаи, чинилаи, чийалаи, дјелилаи, доказивалаи, дондсилаи, хранилаи, исилдйиилаи, крчилаи, љдйиилаи, мачевалаи, наручилаи, ндсилаи, ндугилаи. . .*

Друге именице задржавају нагласак основе: *чџкалаи, клдгилаи, клдњаилаи, кўцалаи, чаралаи, їдйиалаи, дарйвалаи. . .*

Неке се колебају између тих двију могућности: *чйсйиилаи, їдзилаи, їлџдалаи, їрбйилаи, кўдилаи, мйсмйилаи, мўчилаи* и *чйсйиилаи, їдзилаи, їлџдалаи. . .*

2.2. Суфикс *-л(а)и* судјелује и у неколико твореница сложено-суфиксалне и префиксално-суфиксалне творбе. Уз обичну сложеницу *сйаросјџдилаи* има и неколико других веома ријетких по употреби: *ирвосјџдилаи* (Вијенац 1885, Јагић), *мноїдзналаи* (Маретић-Ившић, *свезналица*), *неймалаи* (Маретић-Ившић), *нџзналаи* (Базала, *незналица*).

3. Суфикс *-ан(а)и*

Суфикс *-ан(а)и* плодан је у творби етника као што је приказано у раду наведеном у биљешци 1. Каткада се њиме творе и неке друге изведенице. Најчешће означају присташе, слџдбенике: *доминиканаи, карйиузијанаи, ничејанаи, рейубликанаи, сйарчевйћанаи. . .* У осталим је значењима слабо плодан. Од именице је изведена *којљанаи* (*кдйљайи*), од придјева *бјеланаи, бљйзанаи* (*блйзанаи, блйзанаи*), од глагола *кркљанаи, йейљанаи, йрйљанаи*.

4. Суфикс *-аи*

4.1. Суфикс *-аи* долази у неколико изведеница којима основа завршава сугласничким скуповима с којима би непостојано *а* у *-(а)и* стварало морфолошке запреке у деклинацији. Будући да се у основе ријетко умеће *а* (в. т. 1.1.3.), мјесто непостојаног *а* долази постојано. Због тога се може рећи да је суфикс *-аи* у комплементарној расподјели са суфиксом *-(а)и*.

4.2. Већином су то придјевске основе. Изведенице имају различита значења. Означају:

човјека: *мрйиваи, мўдраи, їдглаи,*
ствар: *јџдраи, дййираи, йрџснаи, ййџснаи, вџдраи,*
апстрактно: *свјџйлаи, вџдраи.*

Од глаголских основа изведене су именице *ковййиилаи* и *ййкмаи*.

³ *Однос изведеница са -йељ и -лаи*, Језик, XXI, стр. 90—95.

4.3. Ако основа завршава сугласником *ӣ* или двосугласничким скупом у којем је други сугласник *ӣ*, тада на такве основе нормално долази суфикс *-(а)ц* јер се с губљењем непостојаног *а* губи и сугласник *ӣ* или се изговара удвојено *ӣ⁴*, нпр. *мла̄ӣцац*, *ӣла̄ӣцац*, *све̄ӣцац*, *ишкр̄ӣцац*, *једнолис̄ӣцац*, *бездлис̄ӣцац*, *ӣе̄т̄ӣд̄ӣрс̄ӣцац*. Од придјева *чӣстӣ* суфиксом *-(а)ц* изведена је ријетка именица *чӣстӣцац*, *чӣстӣцац* 'морално чист човјек', а суфиксом *-ац* именица *чӣстӣца* (ген. *чӣстӣцаца*) 'чист простор'. У ријечи *ӣрече̄цац* 'пријек пут' *а* је постојан и непостојан јер је ген. *ӣрече̄цаца* и *ӣрече̄ца*, а слично је и у *мд̄сӣцац*, *кр̄сӣцац*, *ӣрс̄ӣцац* (ген. *мд̄сӣцаца* и *мос̄ӣцаца* итд.).

5. Ос̄т̄али суфикси

Међу „осталим суфиксима“ приказани су суфикси који су слабо плодни или су неплодни, не узевши овдје у обзир евентуалну плодност у творби етника, а за творбени су сустав од спореднога значења. Зато се о њима дају само најосновнији подаци, углавном без поближега тумачења.

- ал(а)ц*. У *ӣрече̄алац* и *Прованса̄алац*.
- ар(а)ц*. Као и у етницима суфикс *-ар(а)ц* риједак је и у осталим творбама: *мушк̄арац*, *сјеменниш̄арац*, *свеучилиш̄арац*, *ӣе̄ӣарац*, *шуй̄арац*.
- еј(а)ц*. У *бјелоџардџац*, *црвеноармејац*, *црвениардџац*, *е̄ӣкурџац*, *Европ̄ејац*.
- ел(а)ц*. У *жџе̄лац*.
- ен(а)ц*. У неколико изведеница различита значења: *дрӯе̄нац* (*др̄ӯ-ӣенац*), *мла̄денац*, *Назарџац* (обичније *Назарџанин*), *ӣрвџац* (*ӣрвџац*), *ушџац*.
- ер(а)ц*. Суфикс *-ер(а)ц* долази на бр̄ојн̄е основе у изведеница с различитим значењима. Често иста изведеница има више значења, најчешће значи стих или чамац: *че̄ӣвџац*, *ӣе̄ӣџац*, *шес̄џац*, *седмџац*, *осмџац*, *десџац*, *десџац*, *једанаес̄џац*, *дванаес̄џац*, *че̄ӣрнаес̄џац*, . . .
- ев(а)ц*. У *ча̄јевац*, *фра̄њевац*.
- ич(а)ц*. У *ӣламичац* (М. Крлежа, обичније *ӣламичак*).
- ијан(а)ц*. Осим етника суфикс *-ијан(а)ц* долази у неколико опћих именица: *бурзијанац*, *црнобурзијанац*, *крлежијанац*, *ӣрешоријанац*, *волиеријанац*.
- иков(а)ц*. У *љџӣнковац*.

⁴ Усп. Д. Брозовић, *О неким начелним ӣӣӣа̄њима ӣравоӣисне и ор̄ӣо̄е̄иске норме*, Језик, XX, стр. 12—19 и *Денӣали ӣспред африка̄ӣја̄: ӣубе се или се изговарају*, исто, стр. 129—142.

- ил(а)ц. У *агрѝсилац*.
- ин(а)ц. Суфиксом -ин(а)ц изведено је више етника. Осим тога има и неколико опћих именица: *бenedикѝйнац*, *ѝарибалдѝйнац*, *нѝшинац*; *јѝжинац*; *александрѝйнац* (стих).
- ков(а)ц. У *ѝѝлинковац* (*ѝѝелѝнковац*).
- ој(а)ц. У *двојац* (чамац с два веслача).
- ор(а)ц. У *конвикѝѝорац*.
- ов(а)ц. Осим етника суфикс -ов(а)ц долази у неколико других изведеница различита значења: *фрднѝовац*, *шдѝровац* (који говори шатром), *минхеновац* (сликар минхенске групе), *зѝовац* (онај који је за), *кѝвовац* (биљка), *видѝковац*.
- ун(а)ц. У *бјеѝунац*, *чисѝунац*, *младунац*, *врхунац*.
- уш(а)ц. У *мекушац*, *ракушац*.
- вин(а)ц. У *Анжувѝйнац*.

Сѝејѝан Бабић